

УДК 811.111'42:82.09.08

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.1\(40\).137074](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.1(40).137074)

Савчук А.Я.

аспірант,

Львівський національний університет імені Івана Франка

РИТОРИЧНИЙ ТА СТИЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ МЕТАФОРИ В НАУКОВО-КРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті увага зосереджена на дослідженні риторичного та стилістичного підходів до розуміння понять метафори в науково-критичному дискурсі на матеріалі праць Девіда Лоджа. Подані визначення та тлумачення термінів метафори в стилістичній та риторичній площинах. Було виявлено, що в науково-критичних працях Девіда Лоджа відбір, опрацювання і спосіб мовного втілення наукової інформації здійснюється з урахуванням фактора адресата. Метафора переважно виконує евристичну функцію поряд з номінативною, пізнавальною, образною та наочно-конкретизуючою.

Ключові слова: науково-критичний дискурс, евристична функція, метафора, риторичний підхід, стилістичний підхід.

Савчук А.Я. Риторический и стилистический подход к изучению метафоры в научно-критическом дискурсе. В статье внимание сосредоточено на исследовании риторического и стилистического подходов к пониманию понятий метафоры в научно-критическом дискурсе на материале работ Дэвида Лоджа. Представлены определения и толкования терминов метафоры в стилистическом и риторическом подходах. Было выявлено, что в научно-критических работах Дэвида Лоджа отбор, обработка и способ языкового воплощения научной информации осуществляется с учетом фактора адресата. Метафора выполняет преимущественно эвристическую функцию наряду с номинативной, познавательной, образной и наглядно-конкретизирующей.

Ключевые слова: научно-критический дискурс, эвристическая функция, метафора, риторический подход, стилистический подход.

Savchuk A.Ia. Rhetorical and stylistic approach to the study of metaphor in scholarly-critical discourse. The article focuses on the study of rhetorical and stylistic approaches to understanding of the concepts of metaphor in scholarly-critical discourse based on works by David Lodge. Definitions and interpretations of the term metaphor in terms of stylistics and rhetoric are given. It has been revealed that in rhetoric metaphor is presented as a device, which transfers the properties of one object to another, creating imagery. It is used to convey information and beliefs. Stylistics also represents metaphor as a "hidden comparison", where we combine the means of lexical meanings, transmitting properties from one concept to another. In rhetoric, the basis for metaphor is the idea of objects of the world and their properties, while the basis for metaphor in stylistics is lexical meaning. Unlike in fiction, metaphor in scholarly-critical discourse is used by David Lodge to describe and explain the complex phenomena of scholarly and critical research. It was disclosed that the selection, processing and method of linguistic implementation of information in the scholarly-critical works by David Lodge is carried out taking into account the factor of the addressee, since the author seeks to predict his possible reactions. Metaphor predominantly performs a heuristic function, along with nominative, cognitive, figurative, and figuratively-specifying.

Key words: scholarly-critical discourse, heuristic function, metaphor, rhetorical approach, stylistic approach.

Останні роки свідчать про підвищений інтерес до вивчення та використання метафори в різних типах дискурсів (Semino, 2008). Вчені в багатьох

працях приділяють увагу метафорі в стилістиці (Арнольд, 1981; Galperin, 1981; Йоффе, Квек, 2005; Зарецкая, 2008; Кожина, 2008; Лапшина, 2013; Харченко, 2007; Stockwell, 2010). Розвідки метафори є широко поширені у мові науки (Gentner 1982; Gentner and Jeziorski 1993; Gruber 1995; Nersessian 1992), літератури (Gibbs 1994; Lakoff and Turner 1989; Miller 1993; Steen 1989) і дослідженні повсякденної мови (Glucksberg and Keysar 1990; Hobbs 1979; Lakoff and Johnson 1980).

Проте, вивчення ролі метафори в науково-критичному дискурсі залишалося поза науковим фокусом. Відтак вважається необхідним вивчення метафори у цьому типі дискурсу, звертаючи увагу на нові моделі, функції та теми. Метою статті є розгляд метафори в стилістичному та риторичному ключі, визначення спільних та відмінних рис двох підходів, а також функцій метафори з огляду на специфічність дискурсу. Джерельну базу дослідження становлять науково-критичні праці Девіда Лоджа.

В стилістиці метафору називають «прихованим порівнянням» (Томашевський, 1959; Арнольд, 2002; Зарецкая, 2009), «стягненим порівнянням» (Міллер, 1990) двох понять, у котрому трапляється перенесення якостей одного поняття на інше за принципом схожості в певному відношенні.

Хоча «метафору звичайно називають скороченим порівнянням, ... це не зовсім вірно, бо коли порівняння ставить поруч два подібні предмети А і В, затримуючи увагу за чергою на обох, то метафора відразу переносить ознаку С порівнювального предмета В на порівнюваний предмет А, об'єднуючи ці уявлення в один образ, або й просто відставляє comparatum В за comparatum А» [6, 69-70].

Баранов вважає, що «під метафорою розуміється когнітивний феномен, представлений на рівні мовних форм словом, словосполученням, фрагментом тексту, а іноді і цілим текстом, семантика котрого сформувалась як результат осмислення сутності однієї понятійної області через іншу понятійну область: в її категоріях і властивих їй поняттях» [2, 71]. Мишланова С.Л. та Уткіна Т.І. трактують метафору як універсальне явище, «механізмом котрого служить концептуальна інтеграція, що актуалізується в дискурсі і представляє собою етапи розвитку мовного знаку» [11, 14]. Саме універсальність метафори впливає на її вивчення не лишень у поезії, а й у різних видах дискурсів (політичному, філософському, психологічному, економічному, комп'ютерному, медичному, та ін.), зокрема в науковому. Зубкова О.С. вважає, що «при сприйнятті метафори відбувається пошук образу, закладеного в її основу, з опорою на попередній досвід взаємодії людини з навколишнім світом. У метафоризації задіяні аналогові, логічні, асоціативні механізми людського мислення» [8].

Протягом віків багато вчених пізнають таємниці метафори, її багатогранності та таємничості. Ще Аристотель помітив її значущість і важливість у поезії та поезії, говорячи про те, що метафора здатна вдихнути життя в сухий текст. Аристотель першим дав визначення метафорі, називаючи її «перенесенням слова зі зміною значення з роду у вид, з виду в рід, чи з виду у вид, чи по аналогії» [1, 170]. Метафори, за Аристотелем, мають «екзотичні та захоплюючі якості» [14].

Услід за Аристотелем багато вчених продовжують вивчення метафори в риториці (Введенська, 2012; Волков, 2001; Голуб, 2011; Зарецкая, 2002; Львов, 2004; Муштук, 2008; Хазагеров, 2004). Вчені приймають значення метафори як перенесення з одного предмету чи явища на інший, на основі одного чи декількох ознак схожості, «одні з котрих, як правило, висловлюють зовнішню схожість (форму), а інші – внутрішні (сутність)» [12, 73]. Е.Н. Зарецкая визначає метафору як троп, котрий переносить якості «предмету (явища чи аспекту буття) на інший по принципу їх схожості в якому-небудь відношенні по контрасту» [7, 251]. Шляхом співставлення предметів, подій, дій також створює порівняння, що використовується для художньої передачі образів. Але поняття метафора і порівняння необхідно розділяти, їх розрізнення криється у використанні «порівняльних слів: подібно, як, ніби, схожий, вилитий, чистий, істинний, суцільний, натуральний, і т.д.» [12, 74]. Метафора відрізняється від порівняння ще й тим, що «третій член не названий, він тільки мається на увазі як «ознака», а тому нечіткий, розсіяний» [10, 144].

Влучна метафора в мові утворюється засобом аналогії, і вона володіє ясністю і новизною. У випадку якщо утворення метафори відбувається з понять далеких одне від одного, її буде важко зрозуміти. Використовуючи номінативну функцію метафори, за словами Аристотеля, слід використовувати однорідні предмети, для уникнення передавання неточного значення [1, 116-117].

Як уже зазначалось вище, метафора бере свій початок зі схожості різних предметів. Відповідно, при її використанні ми звертаємось до якоїсь загальної ознаки, при цьому необхідно зберегти пряме значення одного з предметів [13, 225]. Основою метафоризації можуть послужити найрізноманітніші ознаки предметів: «колір, форма, об'єм, призначення, положення в просторі і часі, та ін.». Можливість створення переносних значень безмежні, вміння створювати метафори залежить від здібності автора знайти спільне в найнезвичайніших сферах [5, 103]. В своїй роботі А.А. Волков виділяє метафору як найважливіший та часто використовуваний троп, оскільки схожість, на котрій побудована метафора, має безмежний спектр «співставлень та образів предметів» не володіючих обов'язковими взаємовідносинами і тому «область метафоризації безмежна» і вони зустрічаються всюди [4, 220]. Подібні думки про широке розповсюдження метафори в різних сферах життєдіяльності притримується О.З. Муштук, стверджуючи, що метафоричною є не лише художня література, але й політика, військова лексика, медицина і наука [12, 73]. Вчений пише, що в прихованому порівнянні метафори можуть лежати декілька ознак, «одні з котрих, як правило, виражають зовнішню схожість (форму), а інше – внутрішню (сутність)».

Л.М. Мацько та О.М. Мацько стверджують, що «метафора виконує декілька функцій: номінативну, пізнавальну та образну. Метафорою користуються для описання і пояснення складних явищ в процесі наукового дослідження» [10, 145]. Функція образу в науковій літературі відрізняється від його функції в художніх творах. Ця функція наочно-конкретизуюча. Образ тут – засіб роз'яснення наукових понять [3, 9]. Метафора, яка використовується

для пояснення, передбачення, виявлення якостей досліджуваного об'єкта шляхом зіставлення з загальновідомими феноменами виконує евристичну функцію.

В науковому-критичному дискурсі евристична функція метафори дає можливість осмислити новий об'єкт дослідження, опираючись на знання про інші типи об'єктів. Аргументативна функція дозволяє переконати в істинності сформульованих теорій та гіпотез. Оскільки науковий текст це не лише носій інтелектуальної інформації, а й засіб наукового спілкування, автор вибудовує його таким чином, щоб читач правильно його зрозумів. Орієнтуючись на читача, автор прагне передбачити його можливі реакції. Отже, відбір, опрацювання і спосіб мовного втілення наукової інформації здійснюється з урахуванням фактора адресата.

Метафора привертає увагу до висловлювання, в якому вона вживається. Для обміну новою інформацією метафора слугує «провідником» спілкування. Автор образно висловлює свою думку, піддаючи її когнітивній та чуттєвій оцінці. В праці «Lives in Writing» Девід Лодж використовує метафору в наступному прикладі: «*A truly original writer is a very rare bird, whose appearance is apt to disconcert other birds and bird-watchers*» [17, 34] (По-справжньому оригінальний письменник – дуже рідкісний птах, чия поява здатна збентежити інших птахів та спостерігачів за птахами). В своїй іншій роботі «The Art of Fiction»: «*As with Dickens, his settings often seem more animated than his characters, as if the life has been drained out of people to re-emerge in a demonic, destructive form in things: streets, machines, gadgets*» [15, 58] (Як і у Діккенса, його місця дії часто здаються більш жвавими, ніж його персонажі, так, наче життя було висмоктано з людей, щоб знову з'явитися в демонічній, руйнівній формі у речах: вулицях, машинах, гаджетах). У наведених вище прикладах метафори використовуються для виявлення і опису нових характеристик об'єктів, для створення образу, який сприяє тлумаченню і поясненню авторської ідеї і, що особливо важливо, для опису досліджуваного науково-критичного дискурсу, домінуючою функцією якого є функція впливу – функціонально орієнтована на залучення уваги до авторських ідей і переконання читачів і слухачів в їх істинності.

У своєму вступному есе «The Novelist's Medium and the Novelist's Art» Девід Лодж розглядає мову прозової художньої літератури і включає метафору в міркування про завдання письменника: «*From this point of view it would appear that life, not language, is the novelist's medium: ... that his language is merely a transparent window through which the reader regards this life – the writer's responsibility being merely to keep the glass clean*» [16, 5]. Суть даної метафори – «розуміння і переживання сутності одного виду в термінах сутності іншого виду» [9, 27]. Метафора, що проектує абстрактне явище виконує функцію тлумачення, залучення уваги і, як наслідок, переконання.

В есе «Beginning» Девід Лодж послуговується прийомом аналогії у наступному фрагменті: «*The beginning of a novel is a threshold, separating the real world we inhabit from the world the novelist has imagined*» [9, 5] (Початок роману – це поріг, який відділяє реальний світ, в якому ми живемо зі світом,

який уявив письменник). У наведеному мікроконтексті проводиться аналогія між початком літературного твору та порогом. На думку критика, існує безліч прийомів, які застосовують автори, щоб розпочати власні твори. Використовуючи множинну аргументацію, Девід Лодж нанизує свої аргументи, за допомогою аналогії, переконує читача в істинності власної думки: 1) «*Most readers will give an author the benefit of the doubt for at least a few pages, before deciding to back out over the threshold*» [15, 5] (Більшість читачів нададуть автору шанс сумніву, принаймні на декілька сторінок, перш ніж прийняти рішення про відмову переступити поріг); 2) «*Madox Ford's famous opening sentence is a blatant ploy to secure the reader's attention, virtually dragging us over the threshold by the collar*» [15, 6] (Знамените перше речення Медокса Форда є обурливим прийомом, що забезпечує увагу читача, фактично перетягуючи нас через поріг за комір); 3) «*At the beginning of Adam Bede, by a neat rhetorical trick with the drop of ink..., George Eliot transforms the act of writing into a kind of speaking, a direct yet intimate address to the reader, inviting us "over the threshold" of the novel...*» [15, 10] (На початку Адама Беде, акуратним риторичним трюком за допомогою краплі чорнила ..., Джордж Еліот перетворює акт письма у свого роду мовлення, пряме, але водночас інтимне звернення до читача, запрошуючи нас «через поріг» роману).

Дослідження встановило, що у риториці метафора представлена як троп, який переносить властивості одного предмета на інший, створюючи образність. Її використовують для передачі інформації, переконання, з її допомогою відбувається найменування предметів, реалій. Метафора є найсильнішим знаряддям автора. Стилїстика ж представляє метафору як «приховане порівняння», де об'єднуються сили лексичних значень, передаючи властивості з одного поняття на інше. Автор представлений творцем, здатним побачити щось спільне між поняттями, він наділяє метафору необхідними йому властивостями для передачі експресивності і конотації образу. В риториці, основою метафори служать уявлення про об'єкти навколишнього світу і їх властивості, в той час як основою метафори в стилїстиці служать лексичні значення. Нарешті, широке використання метафори демонструє нашу людську здатність бачити і використовувати загальні реляційні закономірності, тобто, для аналогічного розуміння. На противагу художній літературі, метафора у науково-критичному дискурсі використовується Девідом Лоджем для описання і пояснення складних явищ науково-критичного дослідження. Її функція тут переважно наочно-конкретизуюча.

Оскільки метафорі властива особлива експресивність, вона володіє безмежними можливостями зближення найрізномірніших предметів і явищ, фактично надаючи нового змісту предмету та здатна розкрити, оголити його внутрішню природу. Подаючи прописні істини та свої власні судження в незвичайному ключі, автор обрушує стіни, зведені навколо знань і надає їм новизни.

Список літератури

1. Аристотель. Поэтика. Риторика / Аристотель. – Санкт-Петербург : «Азбука», 2000. —348 с.
2. Баранов А. Лингвистическая экспертиза текста: теория и практика / А. Н. Баранов. – М: Флинта: Наука, 2007. – 591 с.
3. Валгина Н. Теория текста. Учебное пособие / Н.С. Валгина. – М: Логос, 2003. – 173 с.
4. Волков А. Курс русской риторики / А.А. Волков. – М: Издательство храма св. муч.Татианы, 2001. – 480 с.
5. Голуб И. Русская риторика и культура речи / И. Голуб, В. Неклюдов. – М: Логос, 2011. – 328 с.
6. Домбровский В. Українська стилістика і ритміка. Українська поезика / В. Домбровський. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2008. – 449 с.
7. Зарецкая Е. Деловое общение / Е.Н. Зарецкая. – М: «Дело» АНХ, 2008. – 720 с.
8. Зубкова О.С. О ментальной природе метафоры. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: [http:// www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Philologia/41132.doc.htm](http://www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Philologia/41132.doc.htm).
9. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем / Джордж, Джонсон Марк Лакофф. – М: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
10. Мацько Л. Риторика / Л. Мацько, О. Мацько. – Київ: Вища школа, 2003. – 311 с.
11. Мишланова С. Метафора в научно-популярном медицинском дискурсе (семиотический, когнитивно-коммуникативный, прагматический аспекты) / С. Мишланова, Т. Уткина. – Пермь: ПГУ, 2008. – 400 с.
12. Муштук О. Основы общей риторики / О.З. Муштук. – М: Изд. центр ЕАОИ, 2008. – 256 с.
13. Хазагеров Г. Риторика / Г. Хазагеров, И. Лобанов. – Ростов-н/Д: Феникс, 2004. – 384 с.
14. Moran R. Artifice and persuasion: The work of metaphor in the rhetoric. In *Essays on Aristotle's Rhetoric*, / R. Moran. – Berkeley: University of California Press, 1996.
15. Lodge D. *The Art of Fiction* / D. Lodge., 1992. – 239 p.
16. Lodge D. *Language of Fiction. Essays in Criticism and Verbal Analysis of the English Novel* / D. Lodge., 2002. – 323 p.
17. Lodge D. *Lives in Writing* / D. Lodge., 2011. – 352 p.

References

1. Aristotel. (2000). *Poetika. Ritorika*. Sankt-Peterburg, «Azбуka».
2. Baranov A. (2007). *Lingvisticheskaia ekspertiza teksta: teoriia i praktika*. M, Flinta: Nauka.
3. Valgina N. (2003). *Teoriia teksta*. Uchebnoe posobie M, Logos.
4. Volkov A. (2001). *Kurs russskoi ritoriki*. M, Izdatelstvo khrama sv. much.Tatiany.
5. Golub I. (2011). *Rusaskaia ritorika i kultura rechi*. M, Logos.
6. Dombrovskiy V. (2008). *Ukrainska stylistika i rytmiika. Ukrainska poetyka*. Drohobych, Vydavnycha firma «Vidrodzhennia»
7. Zaretckaia E. (2008). *Delovoe obshchenie*. M, «Delo» ANKh.
8. Zubkova O.S. (2009) *O mentalnoi prirode metafory*. Filologiya. [http:// www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Philologia/41132.doc.htm](http://www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Philologia/41132.doc.htm).
9. Lakoff D. (2004). *Metafory, kotorymi my zhivem*. M, Editorial URSS.
10. Matsko L. & Matsko. O. (2003). *Rytoryka*. Kyiv, Vyshcha shkola.
11. Mishlanova S. & Utkina T. (2008). *Metafora v nauchno-populiarnom meditsinskom diskurse (semioticheskii, kognitivno-kommunikativnyi, pragmaticheskii aspekty)*. Perm, PGU.
12. Mushtuk O. (2008). *Osnovy obshchei ritoriki*. M, Izd. tcentr EAOI.
13. Khazagerov G. & Lobanov I. (2004) *Ritorika*. Rostov-n/D, Feniks.
14. Moran R. (1996). *Artifice and persuasion: The work of metaphor in the rhetoric. In Essays on Aristotle's Rhetoric*. Berkeley, University of California Press.
15. Lodge D. (1992) *The Art of Fiction*. Viking.
16. Lodge D. (2002). *Language of Fiction. Essays in Criticism and Verbal Analysis of the English Novel*. Psychology Press.
17. Lodge D. (2011) *Lives in Writing*. Vintage.

Стаття надійшла до редакції 2.04.2018 р.